



עתיים | **ITIM**
יעוץ ומידע | Resources and
במעגל החיים היהודי (ע"ר) | Advocacy for Jewish Life

הקבורה בישראל: תשע"ב - 2012

מחקר וכתביבה: עידית הילה נחמן
מכון עתיים – יעוץ ומידע במעגל החיים היהודי (ע"ר)
שלמה הלוי 5, ת"ד 45435 ירושלים 91451
טל': 1-700-500-507 פקס: 02-6480726
www.itim.org.il

תוכן העניינים:

מבוא	3
א. נתוני הפטירה והקבורה בישראל לשנת 2011	4
ב. קבורה רוויה	6
ג. מקומן של נשים בבתי העלמין	9
ד. קבורת נפלים	14
ה. סיכום והמלצות	17
ו. נספחים	18

מכון עתים (ע"ר) הוקם ביוני 2002, והוא מבקש לשמש ככתובת ולתת מענה לציבור הרחב העומד בפני טקסי החיים היהודיים - ברית מילה, שמחת בת, פדיון הבן, בת ובר מצווה, נישואין, גירושין, קבורה, אבלות וגיוור. המכון פועל בשפות העברית, האנגלית והרוסית והוא מבקש לפרוש בפני הציבור היהודי-ישראלי כולו מידע רחב ואינטראקטיבי הנוגע לטקסי החיים וכן להעניק לו שירותי יעוץ, תמיכה וסיוע בנושאים שונים הכרוכים בהתארגנות לטקסים ולעיצובם. כמו כן מסייע מכון עתים במזעור הקשיים הביורוקרטיים המלווים את טקסי החיים במדינת ישראל ובפתרון בעיות שונות המתעוררות לקראת טקסי החיים ובמהלכם.

הזמן שבין הפטירה לקבורה מאופיין בכאב ובבלבול, וגם בחוסר ידע בנוגע לתהליכים הביורוקרטיים הכרוכים בקבורה. הפניות הרבות המגיעות למכון בנושא זה העלו כי קיים צורך רב במידע מקצועי, מפורט ועדכני בנושא הקבורה בישראל. לאור זאת, מוציא מכון עתים זו השנה השנייה דו"ח הסוקר את מצב הקבורה בישראל. מטרתו של דו"ח זה להציג בפני הציבור תמונה אמينة ומדויקת של מצב הקבורה בישראל לשנת 2011 תוך סיכום נתוני השנה החולפת במספרים, ולהצביע מתוכם על המציאות הקיימת ועל האתגרים העומדים לפתחם של כל העוסקים בתחום זה.

בשנה האחרונה עסקו התקשורת והרשויות בישראל בסוגיית הדרת הנשים במרחב הציבורי. אחד הנושאים הבווערים התחום זה הוא הפליית נשים בבתי עלמין בישראל, ולכן בחרנו להקדיש את אחד הפרקים לבעיות ולפעילות הציבורית בנושא זה. תחום נוסף שבו קיים מתח בין רצון המשפחות להתנהלות חברות הקדישא הוא אופן קבורתם של תינוקות בני יומם. הפרק על קבורת נפלים יסקור את המציאות הרווחת בטיפול במקרים אלו, ויציע כיוון לשינוי. כמו כן יעסוק הדו"ח בהתקדמות שחלה בשנה החולפת בעניין הקבורה הרוויה.

אנו תקווה כי דו"ח זה יהיה לעזר לגורמים המקצועיים העוסקים בקבורה וכי יוביל למגמות חדשות ולשיפור השירות לציבור בתחום כואב זה.

בברכה,
הרב ד"ר שאול פרבר
מכון עתים

*מכון עתים מבקש להודות לגופים השונים שתרמו מנתונייהם וזמנם להפקת דו"ח זה, ובהם: צוות מנהל המידע בלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, עובדי תחום זקנה, שארים ודמי קבורה במוסד לביטוח הלאומי, מחלקת קבורה במשרד לשירותי דת, עו"ד נסים אוהיון - יו"ר מועצת בית העלמין תל רגב, הצוות הבין-משרדי למניעת הדרת נשים בראשות השרה לימור לבנת.

א. נתוני הפטירה והקבורה בישראל לשנת 2011

מדי שנה נפטרים בישראל כ-39,000 תושבים בממוצע, מתוכם כ-35,000 יהודים וחסרי דת. הקבורה מתבצעת על ידי חברות קבורה בעלות רישיון לעסוק בתחום זה, הניתן להן על ידי המשרד לשירותי דת והטעון חידוש מדי שנה. בשנת 2011 פעלו בארץ כ-450 חברות קבורה אשר החזיקו ברישיון קבורה תקף.

פטירות בישראל בין השנים 2011-2001*

תקופה	סה"כ	יהודים	מוסלמים	חסרי דת ונוצרים לא ערבים
2001	37,186	32,726	2,769	887
2002	38,415	33,757	2,869	972
2003	38,499	33,685	2,965	999
2004	37,938	33,247	2,814	1,077
2005	39,038	34,032	2,973	1,145
2006	38,765	33,636	3,102	1,160
2007	40,081	34,850	3,135	1,171
2008	39,484	34,263	3,112	1,210
2009	38,812	33,475	3,201	1,230
2010	39,590	34,150	3,220	1,271
**2011	36,770	31,644	3,094	1,202

*עפ"י נתוני הלמ"ס

** הנתונים אינם כוללים את חודש דצמבר 2011.

חוק שירותי הדת היהודיים [נוסח משולב], התשל"א-1971, והתקנות שהותקנו על פיו קובעים כי כל נפטר ייקבר על פי השתייכותו הדתית. עם זאת החוק לקבורה אזרחית חלופית התשנ"ו-1996 מאפשר לתושבי ישראל להיקבר בטקס אזרחי, על ידי גופי קבורה ציבוריים או פרטיים. חברות הקבורה לסוגיהן חתומות על הסכם מימון עם הביטוח הלאומי ועל הסכמי שירות עם בתי החולים באזורי פעולתן.

התפלגות חברות ומספר נקברים לשנים 2011-2007*

סוג קבורה	מס' חברות	2007	2008	2009	2010	2011
קבורה יהודית	411	35,293	34,405	33,593	33,904	32,215
קבורה נוצרית	11	104	101	106	120	111
קבורה מוסלמית	14	447	541	570	636	594
קבורה אזרחית	11	841	809	882	892	941
קבורת חסרי דת	3	27	38	36	36	27

*עפ"י נתוני הבט"ל. הנתונים אינם כוללים קבורות בתשלום וקבורות על ידי כמאתיים חברות קבורה שאין ברשותן רישיון בתוקף מטעם המשרד לשירותי דת.

התוספת לחוק שירותי הדת היהודיים מסדירה את התעריפים לרכישת חלקת קבר בחיים בבתי העלמין השונים. תעריפים אלה מתייחסים לקבורת שדה, והם מתעדכנים על ידי המשרד לשירותי דת מדי שנה, בהתאם לשינויים במדד. עדכון התעריפים האחרון התבצע בפברואר 2012, והוא מלמד על עליה של כ-5% מתעריף 2010 ברוב חלקי הארץ. עלייה גבוהה במיוחד בתעריפי רכישת חלקות קבר נרשמה בערים תל אביב וחיפה (8%) ובירושלים (10%), והיא נובעת ככל הנראה מן הצפיפות החריגה באזורים אלו ומעידוד המעבר לשיטות הקבורה הרוויה.

עדכון התעריפים לרכישת חלקת קבר בחיים, בין השנים 2008-2010:

<u>2012</u>	<u>2010</u>	<u>2009</u>	<u>2008</u>	
13,914	12,668	12783	12315	ירושלים*
7,503	7,153	6893	6641	אשקלון
5,528	5,271	5079	4893	אשדוד
3,927	3,744	3608	3477	אור עקיבא
4,403	4,198	4045	3897	אילת
4,403	4,198	4045	3897	אריאל
7,647	7,291	7026	6769	באר שבע
4,403	4,198	4045	3897	בית שאן
4,403	4,198	4045	3897	גדרה
4,403	4,198	4045	3897	דימונה
13,914	13,265	12783	12315	הרצליה
8,045	7,670	7391	7121	חדרה
13,693	12,668	12783	12315	חיפה
4,403	4,198	4045	3897	טירת הכרמל
7,560	7,208	6946	6682	טבריה
11,983	11,424	11009	10607	כפר סבא
4,403	4,198	4045	3897	מודיעין
3,682	3,511	3383	3259	נהריה
7,442	7,095	6837	6587	נצרת עילית
8,948	8,531	8221	7920	נתניה
4,076	3,886	3745	3608	עפולה
5,297	5,051	4867	4689	עכו
3,495	3,332	3211	3094	פרדס חנה
8,169	7,788	7505	7231	פתח תקוה
7,549	7,198	6936	6682	צפת
4,403	4,198	4045	3897	קרית שמונה
7,133	6,800	6553	6313	רמלה
13,110	12,500	12045	11605	רעננה
10,436	9,950	9588	9237	רחובות
4,403	4,198	4045	3897	רמת השרון
12,014	11,455	11038	10635	ראשון לציון
4,403	4,198	4045	3897	שדרות
13,693	12,668	—	9145	תל אביב

* למעט בחלקות הקבורה של חברה קדישא 'קהילת ירושלים', בהן המחיר עומד על 13,693 ש"ח.

ב. קבורה רוויה

כאמור בדו"ח השנתי של מכון עתים לשנת 2011, בניסיון להתמודד עם מצוקת שטחי הקבורה ההולכת וגוברת, עברו חברות קדישא רבות לשיטות קבורה מודרניות וחסכוניות ("קבורה רוויה" או "קבורה רבודה") המאפשרות ניצול של למעלה מ-1,000 יחידות קבורה לדונם קרקע (המספרים נעים בין 1,000 ל-2,500 נפטרים לדונם אדמה), לעומת 270 יחידות קבורה לדונם, בקבורת שדה. שלוש שיטות הקבורה הרוויה המיושמות בבתי העלמין בישראל הן קבורת סנהדרין (כוכים), קבורה רמה (מפלסים) וקבורה משפחתית (כפולה). שיטה נוספת המבוצעת על ידי חלק מהחברות היא קבורת-על: הפיכה בדיעבד של קבר יחיד בקבורת שדה - לקבר כפול.

קבורה רוויה בשנת 2011

על פי נתוני המשרד לשירותי דת, המועצות הדתיות, העיריות והעמותות אשר להן כיום שטחים לקבורה רוויה הן: קריית שמונה, קריית ים, קריית ביאליק, עכו, נצרת עלית, קריית טבעון, קריית מוצקין, חיפה, חדרה, כפר סבא, רעננה, הרצליה, פתח תקוה, תל אביב-ירקון, ראשון לציון, נס ציונה, רחובות, ירושלים ואשדוד.¹ עם זאת, בפועל מיושמות בשלב זה שיטות הקבורה הרוויה (סנהדרין ורמה) בעיקר באזורים, חיפה והקריות, גוש דן והשרון, וירושלים, כאשר בתי עלמין נוספים קוברים בקבורה משפחתית בלבד.

נתוני הקבורה הרוויה לשנת 2009*

חברה קדישא	סה"כ קבורות	מתוכם קבורה רוויה
תל אביב	7,644	1,762
חיפה	1,855	799
ירושלים	1,458	730

*עפ"י נתוני הביטוח הלאומי. נתוני 2010-2011 אמורים להיות מרוכזים במשרד לשירותי דת. פנייתנו לקבלת הנתונים לא נענתה.

מאז שנת 2009 גדלו עוד יותר אחוזי הקבורה הרוויה באזורים אלו. בירושלים, 80% מהשטח המוקצה כיום לקבורה הינו רווי. בבית העלמין ירקון בתל אביב מתבצעת מזה שנתיים קבורה בחינם בשיטת קבורה רוויה בלבד, ועוד כ-35,000 חלקות נוספות לקבורה רוויה נמצאות בבניה. בבית העלמין תל רגב, הפעיל רק כשמונה שנים, נבנו מ-2007 ועד היום כ-30,000 יחידות לקבורה רוויה (מכפלות וקברי סנהדרין), וחלקות מועטות בלבד לקבורת שדה.

פעילות לעידוד הקבורה הרוויה

במטרה לעודד את המעבר לשימוש בקבורה רוויה, החליטה הוועדה הבין-משרדית לעידוד הקבורה הרוויה על הצעדים הבאים:

1. חיוב רשויות התכנון להקצות מינימום של 50% מהשטח המוקצה לקבורה, לקבורה רוויה.

¹ מתוך אתר המשרד לשירותי דת: <http://www.dat.gov.il/NR/rdonlyres/15C6C9A6-F858-4911-9931-pdf/קבורהרבודה/677AEAD33D9C/0>

2. מעבר הדרגתי לקבורה ללא תשלום, המחויבת על פי חוק, בחלקות לקבורה רוויה בלבד, וגביית תשלומים גבוהים מאלו אשר מסרבים להיקבר (או לקבור) בשיטה זו ובחרים בקבורת שדה. התשלומים אשר נגבים עבור קבורת שדה משמשים, בין היתר, לבניית מתחמי הקבורה הרוויה שעלותן יקרה מהכשרת שטחי קבורת שדה.

3. מתן תמיכה כספית לגופי קבורה לטובת פיתוח פרויקטים של קבורה רוויה בבתי העלמין: על פי התבחינים לחלוקת כספי תמיכות של המשרד לשירותי דת לשנת 2012:²

"המשרד יקצה 30% מכלל התקציב המיועד לפיתוח בתי עלמין, לטובת עידוד הקבורה הרבודה. התקציב המיועד לקבורה רבודה יחולק בין הגופים המכשירים קברים לפי הגדרה זו, באופן שעבור כל יחידת קבר העונה להגדרה זו, יינתן סך של עד 500 ש"ח ליחידת קבר וזאת בכפוף ליכולת תקציבית ולמספר הבקשות שיוגשו".

הגופים שקיבלו תמיכה בשנת 2010 עבור פיתוח קבורה רבודה (רוויה) בבתי עלמין הם: חברה קדישא קרית ביאליק (בית עלמין תל רגב), חברה קדישא קרית ים (בית עלמין צור שלום), וחברה קדישא רמלה (בית העלמין רמלה).³

4. חיוב חברות קבורה מורשות (בעלות שטחים לקבורה רוויה) להקים קרן ייעודית לפיתוח קבורה רוויה. חיוב זה נקבע בתיקון תשס"ט-2008 לחוק שירותי הדת היהודיים [נוסח משולב], תשל"א-1971 (נספח 1):

7א14. (א) רשות מקומית, מועצה דתית או חברה קדישא המטפלת בקבורת נפטרים בבית עלמין וגובה תעריפים כמפורט בחלק ב' בתוספת (להלן – מורשית קבורה), תנהל קרן פיתוח שתקבוליה יהיו כספים שהתקבלו בעבור מכירת חלקות קבר בחיים בשיעור שיקבע השר, אשר לא יפחת מ-50% מתקבולים אלה, וכן כל כספי תמיכה, מענק או השתתפות אחרת מתקציב המדינה למטרות פיתוח קבורה רוויה, ככל שיינתנו (בסעיף זה – כספי הפיתוח), אשר ישמשו אך ורק לפיתוח מבנים ותשתיות המיועדים לקבורה רוויה.

כספי הפיתוח וזכותן של חברות הקבורה לקבלת כספי תמיכה עבור פיתוח קבורה רוויה, לא יהיו ניתנים לשעבוד או לעיקול, כמפורט בסעיפים קטנים (ג) ו-(ד) לסעיף זה.

5. מתן הנחות לרוכשים חלקות קבר בקבורה רוויה: התעריף המקסימאלי לרכישת חלקת קבר בחיים קבוע בתוספת לחוק שירותי הדת היהודיים, ומשתנה על פי יישוב המגורים. מלבד הנחה של עשרים אחוזים הניתנת ברכישת חלקה בעת פטירת בן זוג, קבוע סעיף 14א לחוק כי הנחה נוספת תינתן לרוכשים חלקת קבר בקבורה רוויה:

(ה) הרוכש חלקת קבר, המיועדת לקבורה רוויה בחייו, ישלם 75% מהסכום לפי סעיפים קטנים (א) עד (ד); בחוק זה, "קבורה רוויה" – שטח המיועד לקבורה בצפיפות העולה על 750 קברים לדונם.

(ו) הרוכש חלקת קבר בחייו המיועדת לקבורה זוגית, ישלם 80% מהסכום שיש לשלמו לפי סעיפים קטנים (ג) ו-(ד); בסעיף זה, "קבורה זוגית" – שטח המיועד לקבורה בצפיפות של 500 קברים לדונם, כאשר בכל חלקת קבר ניתן לקבור שני נפטרים.

להנחה האמורה בחוק מתייחסת חוברת המידע למשפחות הנפטרים שהוציא המשרד לשירותי דת בנובמבר האחרון:

² מתוך אתר המשרד לשירותי דת: <http://www.dat.gov.il/NR/ronlyres/A8CE13F6-C0EB-41B1-A584-2EED0AD6AA6D/0.pdf>

³ מתוך אתר המשרד לשירותי דת: <http://www.dat.gov.il/שירותי+המשרד/קבורה/תמיכות+2010+קבורה+רבודה.htm>

"רכישת חלקת קבר המיועדת לקבורה רוויה בחייו ביישוב מגוריו מקנה הנחה בשיעור 25% מן התעריף, תושב שרוצה לקנות חלקת קבר במכפלה מעל בן זוגו הקבור בחלקת המכפלה יקבל הנחה בשיעור 36% מן התעריף, תושב יהודי שרוצה לקנות חלקת קבר בקבורה רוויה ליד בן זוגו יקבל הנחה בשיעור 40% מן התעריף".

כך לדוגמא, אם התעריף הקבוע בחוק לרכישת חלקת קבר בחיפה הינו 13,693 ₪. תושב חיפה הרוכש את חלקת הקבר העליונה במכפלה מעל בן זוגו ישלם סך של 10,269.75 ₪, תושב חיפה הרוכש את חלקת קבר בקבורה רוויה ליד בן זוגו הקבור בבית העלמין ישלם סך של 8,763.52 ₪ ותושב חיפה הרוכש חלקת קבר בקבורה רוויה ליד בן זוגו הקבור בבית העלמין ישלם סך של 8,215.8 ₪.

עם זאת, יש לציין כי תיקון התשס"ט-2008 לחוק שירותי הדת היהודיים מאפשר לשר הדתות לאשר חריגה מהתעריף המפורט בתוספת, בשל העלויות הגבוהות של פיתוח חלקות קבר לקבורה רוויה:

2א14. השר לעניני דתות רשאי לקבוע, באישור ועדת הפנים ואיכות הסביבה של הכנסת, לגבי בית עלמין מסוים או באופן כללי, באופן זמני או באופן קבוע, סכום לרכישת חלקת קבר בחיים השונה מהתעריף המפורט בתוספת בשל שינויים בעלויות חלקת קבר, ורשאי הוא לקבוע כאמור לגבי תעריפים המפורטים בחלק ב' בתוספת גם בהתחשב בשינויים בעלויות חלקת קבר בקבורה רוויה לפי סוגיה...

6. הפחתת תשלום דמי הקבורה (המשולמים על ידי הביטוח הלאומי) לאותן חברות אשר גבו תשלום עבור מספר חלקות החורג מ-35% מסך החלקות לקבורה. במקרה כזה, יקוזז התשלום עבור אחוז הנקברים החורגים. עתירה של חברות הקבורה כנגד הביטוח הלאומי בעניין זה נידונה זה שנתיים בבג"ץ, ועדיין לא התקבלה הכרעה בנושא.

בכדי לפקח על התנאים והכללים הנ"ל נקבעה בתיקון התשס"ט-2008 לחוק שירותי הדת היהודיים חובת דיווח שנתי לשר הדתות. על דין החשבון השנתי לכלול, בין השאר "פירוט חלקות קבר שנמכרו באותה שנה, לרבות חלקות קבר בחיים בקבורה רוויה ובקבורה שאינה קבורה רוויה" וכן "דיווח על התקדמות הבנייה של מתחמי הקבורה בשיטת הקבורה הרוויה". החוק אף קובע כי על הדו"ח השנתי להיות פתוח לעיון הציבור, בלא תשלום, במשרד הראשי ובאתר האינטרנט של המשרד לשירותי דת. בחיפוש באתר האינטרנט של המשרד לא נמצאה כל הפניה לדין וחשבון מסוג זה.

ואולם, המעבר לקבורה בשיטות הקבורה הרוויה הינו מעבר הדורש הסתגלות רעיונית של הציבור הישראלי, שאינו מודע למצוקת הקרקעות ורואה בקבורה הרוויה "קבורה לעניים" שאינה מכובדת. דו"ח הקבורה של מכון עתים לשנת 2011 התריע על תדמיתה השלילית של הקבורה הרוויה בעיני הציבור הישראלי, ואמנם, בשנה האחרונה פעל המשרד לשירותי דת לשיפור המודעות הציבורית לנושא זה ואף השיק בדצמבר 2011 קמפיין הסברה לעידוד קבורה הרוויה בכל אמצעי התקשורת. בנוסף לקמפיין הוקם אתר ייעודי בנושא הקבורה הרוויה והועלו סרטונים לרשת האינטרנט המציגים את שיטות הקבורה בבית העלמין תל רגב ואת עמדת הרבנות הראשית לישראל בנושא קבורה רוויה. עם זאת, התלונות המגיעות מהשטח מלמדות כי עובדי חברות הקדישא במקרים רבים לא מסבירים למשפחות הנפטרים את הסיבות למעבר לקבורה רוויה ומה עומד מאחורי הסכומים הגבוהים הנדרשים מאלו שאינם מוכנים לקבור את יקיריהם בדרך זו. מענה אדיב וסבלני בחברות הקבורה השונות יוביל אף הוא לתוצאות טובות יותר בשכנוע המשפחות לקבור את יקיריהן בשיטות הקבורה הרוויה.

ג. מקומן של נשים בבתי העלמין

בשנה האחרונה עלתה לכותרות סוגיית הדרת הנשים במרחב הציבורי. בין שלל הנושאים שעלו לדיון ציבורי ומשפטי היה מקומן של הנשים בבתי העלמין, זאת לאחר שבנובמבר האחרון התלוננה רוזי דוידיאן, תושבת מבועים, על כך שניציג החברה קדישא באופקים לא אפשר לה להספיד את אביה, בשל היותה אישה.

מניעת הספדים מנשים נידונה בבג"ץ כבר בשנת 2005 (בג"ץ 6526/05), בעתירה אשר הגישו משפחות בר, ליבמן ולוביץ נגד זה רב העיר פתח תקווה דאז, הרב ברוך שמעון סלומון ז"ל, והנהלת החברה קדישא המקומית אשר לא מאפשרים לנשים לשאת הספדים וללוות את המת בלוויית שמתקיימות בבית העלמין "סגולה" בעיר, משום שזהו "מנהג ירושלים" שאומץ גם בפתח תקווה. הרבנות הראשית לישראל, אשר הוציאה פסק הלכה מפורט המתיר נשיאת הספד על ידי אישה, נדרשה אף היא להשיב לעתירה, היות ונמנעה בפועל מלהתערב בעניין, בטענה כי כל רב ראשי לפסוק בעצמו כיצד יש לנהוג במקום בו הוא מכהן.

בעתירה נטען כי ההסדר הנהוג בפתח תקווה מבקש לכפות נורמות דתיות מחמירות ומפלות על כלל הציבור שאינו כפוף להן ופוגע בכבוד האדם וחירותו, בחופש הביטוי ובחופש הדת. השופטים סלים ג'ובראן, מרים נאור ועוזי פוגלמן קיבלו את טענות העותרים ופסקו כי אין להפלות נשים לרעה בנשיאת הספדים בבית ההלוויות, ואף דרשו מהרבנות הראשית לפעול ליצירת מדיניות אחידה בכל רחבי הארץ בעניין סדרי הקבורה.

עם זאת, בארבע השנים שחלפו מאז מתן פסק הדין באפריל 2007 שבו ועלו עדויות על חברי מועצות דתיות וחברות קדישא במקומות שונים בארץ, בהם נתניה, פתח תקווה, יבנה, שדרות ומקומות מסוימים בירושלים, אשר לא מאפשרים לנשים להספיד את קרוביהן, ואף לא "ללכת אחר הארון", כלומר, ללוות את המת אל מקום הקבורה. במקומות אלו ונוספים אף כופות חברות הקדישא הפרדה בין גברים לנשים בשעת ההספדים באמצעות שילוט ומחיצות מסוגים שונים.

המסגרת הנורמטיבית

א. סמכויות וכפיפות מנהלית והלכתית:

החוקים וההסדרים הנוגעים לקבורה קובעים כי השר לענייני דתות (כיום: השר לשירותי דת), בהתייעצות עם גורמים נוספים, יקבע כללים למתן שירותים הקשורים ללוויה, לקבורה ולמשפחות אבלות ויפקח על ביצועם. סעיף 14ב(א). בחוק שירותי הדת היהודיים קובע, כי:

14ב. (א) השר, בהתייעצות עם שר העבודה והרווחה ובאישור ועדת הפנים ואיכות הסביבה של הכנסת, יקבע כללים למתן שירותים הקשורים להלוויה, לקבורה ולמשפחות אבלות וכן תעריפים לשירותים כאמור ולהקמת מצבות, והכל בכפוף לתנאים ולמבחנים שנקבעו לעניינים האמורים, על פי חוק הביטוח הלאומי [נוסח משולב], תשכ"ח-1968.

כפיפות המנהלית וההלכתית של חברות קבורה בעלות רישיון מוסדרת בסעיף 8 לתנאי רישיון לחברה לענייני קבורה, לפי תקנות שירותי הדת היהודיים (חברות לענייני קבורה), התשכ"ז-1966 – מסמך נלווה לרישיון הקבורה (נספח 2). על פי סעיף זה, כלליו של טקס הקבורה נקבעים על פי דעתו של הרב המקומי או של הרב הראשי לישראל:

(א) החברה תהא כפופה להנחיות ולנהלים כפי שיוצאו על ידי המשרד מעת לעת. כן תהא החברה נתונה לפיקוח המשרד בנושאים טכניים הקשורים לקבורה, כגון: עומק הקבר, מרחק בין קברים, כבישים, שבילים ומעברים, קבורה רוויה, גידור, ניקיון, אבטחה וכיוצא באלו.

(ב) בכל עניין הלכתי הנוגע לטיפול בנפטר, לטקס הקבורה, צורת הקבורה והקמת המצבה, תנהג החברה על פי פסקי ההלכה של הרב המקומי, ובהיעדרו, על פי פסקי ההלכה של הרבנות הראשית לישראל.

ב. מתן רשיון לחברות קבורה:

חוק הביטוח הלאומי [נוסח משולב], תשנ"ה-1995 מסדיר את התשלום לחברות הקבורה בסעיפים 266-268 בסימן ה' לפרק י"א. בסעיף 266, שכותרתו "תשלום דמי קבורה בארץ", נקבע כך:

266. הובא לקבורה בישראל אדם שנפטר בישראל או תושב ישראל שנפטר בחוץ לארץ, ישלם המוסד לחברה קדישא, לרשות מקומית, למוסד ציבורי אחר או לכל אדם המורשה בדין לעסוק בקבורת נפטרים, שטיפלו בקבורת המת, דמי קבורה בסכומים ולפי תנאים ומבחנים שקבע השר בהתייעצות עם השר לעניני דתות ובאישור ועדת העבודה והרווחה.

בסעיף 268, שכותרתו "סייג לאגרות קבורה", נאמר:

268. כל גוף המורשה לפי סעיף 13 לחוק שירותי הדת היהודיים [נוסח משולב], התשל"א - 1971, והתקנות שהותקנו לפיו (להלן - חוק שירותי הדת), לעסוק בקבורת נפטרים, לא יגבה בקשר לקבורה כל תשלום, לרבות אגרות שירותים לפי חוק שירותי הדת, בנוסף לדמי קבורה לפי סימן זה, זולת אם הותר התשלום לפי התנאים והמבחנים שנקבעו לפי סעיף 266.

עוד בטרם חקיקת חוק שירותי הדת היהודיים, התקין שר הדתות זרז ורהפטיג את תקנות שירותי הדת היהודיים (חברות לעניני קבורה), תשכ"ז-1966, מתוקף הסמכות שהוענקה לו בחוק תקציבי השירותים הדתיים היהודיים, תש"ט-1949. בסעיף 1 לתקנות חברות הקבורה מוגדרת "חברה לעניני קבורה" כ"חברה קדישא או כל אדם העוסק בקבורת נפטרים יהודיים". סעיף 2 לתקנות קובע כי "חברה לעניני קבורה חייבת ברשיון מאת השר". ותוקף הרשיון לשנתיים מיום נתינתו.

חוק שירותי הדת היהודיים, אליו מפנה חוק הביטוח הלאומי, מורה בסעיף 15(א)(3), שכותרתו "ביצוע ותקנות":

(א) שר הדתות ממונה על ביצוע חוק זה והוא רשאי להתקין תקנות בכל עניין הנוגע לביצועו, ובין השאר תקנות בדבר -

...

(3) רישוי חברות לעניני קבורה של יהודים, ובלבד שיובטח כי לא יינתן רשיון אלא לגוף שהוכיח שיש בידו לעשות את הסידורים המנהליים והכספיים הדרושים לשם מילוי תפקידיו; לענין זה יראו רשות מקומית ומועצה כגוף שהוכיח שיש בידו לעשות סידורים כאמור.

תקנות הביטוח הלאומי (דמי קבורה), תשל"ו-1976 משלימות את המסגרת הנורמטיבית לעניין קבלת רשיון הקבורה. בסעיף 1 לתקנות אלה מוגדרת "חברה" כ"חברה קדישא, מועצה דתית, רשות מקומית, ועד מקומי בישוב שיתופי כמשמעותו בסעיף 91 לצו המועצות המקומיות (מועצות אזוריות), תשי"ח-1958, מוסד ציבורי אחר, מי שעוסק בקבורת נפטרים על פי רשיון מאת שר הדתות בהתאם לתקנות לעניני קבורה של יהודים, תשכ"ז-1966, וכן אדם אחר המורשה כדין לעסוק בקבורת נפטרים".

תקנות שירותי הדת היהודיים קובעות, אם כן, כי חברה לעניני קבורה חייבת ברשיון קבורה מאת השר, והשר רשאי לסרב לתת רשיון כזה וכן לבטל רשיון שכבר ניתן אם לדעתו המעשה לטובת הציבור. תוקף הרישיון הוא שנתיים מיום נתינתו. כן נקבע בתקנות, כי העוסק בקבורת נפטרים יהודים ללא רשיון דינו מאסר שלוש חודשים.

דוח מבקר המדינה 59ב לשנת 2008 התייחס אף הוא לסוגיית מתן רישיונות הקבורה.⁴ על פי סיכומי המבקר, מחלקת קבורה במשרד לשירותי דת היא המטפלת בעבודה המנהלית של הנפקת רישיונות קבורה לחברות העוסקות בקבורה. תחום פיקוח ובקרה שבאגף תקינה, תקצוב ובקרה במשרד (לשעבר אגף פיקוח ובקרה) מסייע למחלקת קבורה בבקרה על חברות הקבורה לצורך אישור הבקשות לקבלת רישיון.

מהביקורת שבדו"ח מבקר המדינה לשנת 2008 עולה כי לאגף פיקוח ובקרה לא היה נוהל רשמי בנוגע להמלצה לאישורה או לדחייתה של בקשה לחידוש רישיון קבורה, וההחלטות לא היו מנומקות בהתאם לתבחינים שקבע האגף לבדיקת בקשותיהן של חברות הקבורה. כמו כן נטען, כי המשרד לא הגדיר תנאי סף וגבולות לשיקול דעת במסגרת התבחינים שקבע לבחינת התנהלותה של חברות הקבורה.

פעילות ממשלתית לשינוי המסגרת הנורמטיבית

ביום 13.12.11 החליטה החלטת ועדת השרים לקידום מעמד האישה כי על המשרד לשירותי דת לתקן את רישיונות חברות הקדישא באופן שיבהיר כי לחברות הקדישא לעסוק רק בענייני קבורת המת ולא בכללי הטקס, וכי על הקבורה להיערך מתוך שוויון מלא לנשים. החלטת ועדת השרים קיבלה תוקף של החלטת ממשלה, ומנכ"ל המשרד לשירותי דת אביגדור אוחנה התחייב כי המשרד יפעל לתיקון הרישיונות. ואולם, בדיון שערך הצוות הבין-משרדי למניעת הדרת נשים נטען, כי המשרד לשירותי דת חזר בו מהתחייבותו לתקן את הרישיונות שמקבלות חברות הקדישא.

הצוות הבין-משרדי למניעת הדרת נשים, בראשות שרת התרבות והספורט לימור לבנת, הוקם בתחילת דצמבר 2012 במסגרת פעילות ועדת השרים לענייני מעמד האישה, כחלק משורת החלטות שנועדו להילחם בתופעת הדרת הנשים במרחב הציבורי. הוא צפוי להגיש את מסקנותיו עד ה-29 לפברואר.⁵

בדיון שהתקיים ביום 28 בדצמבר 2011 טען המנכ"ל אוחנה כי הדרת הנשים בבתי העלמין הינה תופעה מצומצמת מאד, וכי עד לקבלת פסיקתו בנושא של הרב הראשי הספרדי שלמה עמאר במהלך חודש ינואר, יסתפק המשרד בהפצת הודעה לחברות הקדישא שיש לאפשר לכל משפחה לעשות כרצונה. נציג מועצת הרבנות הראשית ורב החברה קדישא בתל אביב, הרב יעקב רוז'ה, הבהיר בדיון כי ההנחיה לאנשי החברה קדישא היא לשמש כ"נותני שירות" למשפחות האבלות, להיפגש עמן טרם הטקס ולפעול על פי בקשתן. עם זאת, לטענת נציג משרד המשפטים בוועדה, עו"ד אייל זנדברג, לא ניתן לטעון לשוויון ולהתחשבות במשפחה כאשר עורכי הלוויות מנסחים את המלצותיהם למשפחות באופן המתפרש כהוראה או הנחיה.

השרים לבנת והרשקוביץ דרשו מהמשרד לשירותי דת להבהיר בכתב את סמכויותיהן של חברות קדישא ואת ההנחיות, המגבלות, והכללים החלים על עריכת הלוויות. בעקבות הדברים הציג ביום 15 בינואר 2012 היועץ המשפטי של המשרד לשירותי דת, עו"ד ישראל פת, חוות דעת משפטית הקובעת כי בניגוד לטענת השרים בצוות כי "כללי הטקס" ובהם נושא ההספדים אינם בכלל סמכותן של חברות הקדישא, על פי סעיף 6(ב) ל"תנאי רישיון לחברה לענייני קבורה" (גלגולו של סעיף 8(ב): כפיפות מנהלית והלכתית), חברת הקדישא יכולה להתערב באופיו של טקס הלוויה ובאופי המצבה,

⁴ מתוך אתר משרד מבקר המדינה, דוח שנתי 59ב לשנת 2008 ולחשובות שנת הכספים 2007:

<http://www.mevaker.gov.il/serve/showHtml.asp?bookid=545&id=0&frompage=1029&contentid=10229&parentid=10227&direction=1&bctype=1&frombutton=0&startpage=14&sw=1680&hw=980>

⁵ התייחסויות לנאמר בדיוני הצוות הבין-משרדי למניעת הדרת נשים לקוחות מתוך פרוטוקול הדיונים.

וזאת בניגוד להחלטת קודמת של בג"ץ. בנוסף הציג עו"ד פת חוזר מנכ"ל המיועד לחברות קדישא ולמועצות הדתיות בעניין הספדי נשים, המבהיר כי "על חברות הקדישא לאפשר לנשים המעוניינות בכך להספיד את המת בבתי הלוייות, וזאת בהתאם לפסק ההלכה של הרב הראשי לישראל, הרב יונה מצגר, הקובע כי "אין מקור ברור לאסור נשים בהספד, לא מכוח עיקר הדין וגם לא מכוח מנהג שרווח בכלל ישראל ומדין "מנהג ישראל תורה" (נספח 3).

ואולם, פסק ההלכה המקורי של הרב מצגר, המצוטט בחוזר, מותיר את הסמכות להחליט בעניין זה בידי הרבנים המקומיים והפוסקים שהחברה קדישא המקומית מתייעצת עמם, כך שבסופו של דבר סמכות ההחלטה נתונה בידם וגוברת על חוזר המנכ"ל:

"...אמנם אין מקור ברור לאסור נשים בהספד, לא מכוח עיקר הדין, וגם לא מכוח מנהג שרווח בכלל ישראל ומדין "מנהג ישראל תורה". אולם הצעתנו לפני מועצת הרה"ר לישראל הייתה, כי מכיוון שמנהגי החברא קדישא לגבי אופן הטיפול בנפטרים עד לאחר קבורתם מבוססים על מסורות ומנהגים עתיקי יומין המיוחדים לכל אתר ואתר, שכן אין זהות בין מנהגי ח"ק בירושלים למנהגי ח"ק בת"א, ולעיתים אף באותה עיר עצמה ישנם מספר מסורות שונות וחילוקי מנהגים בין עדות ישראל וכל אוכלוסיה נהגת לפי אופייה ומנהגיה, לכן מועצת הרה"ר מוסרת את ההחלטה בעניין הספד ע"י נשים להחלטתו של המרא דאתרא ולפוסקים שהחברא קדישא המקומית נועצת בהם בכל ענייניה, והם שיררו כיצד עליהם לנהוג, נהרא נהרא ופשיטה. וב"ה שהצעתנו זו הייתה מקובלת על כל חברי המועצה וזו ההחלטה שנתקבלה במועצת הרבנות הראשית לישראל".⁶

בדיון שערכה הוועדה ביום 11 בינואר 2012 הבהיר עו"ד הראל גולדברג, האחראי על הנושא במשרד המשפטים, כי בג"ץ אירוח הגולן (בג"צ 11157/03 - אירוח גולן בע"מ נ' הרבנות הראשית לישראל) קבע כי בישראל יש מוסד הלכתי אחד - הרבנות הראשית לישראל, והוא אשר שצריך להנחות את המועצות הדתיות. על כן עמדה המשאירה את ההחלטה לרב המקומי אינה קבילה. כמו כן קבעו חברי הוועדה כי חוזר המנכ"ל שהוצג אינו מספק, שכן הוא אינו מתייחס להיבטים נוספים של הדרת נשים בבתי עלמין מלבד מניעת ההספדים, וכי יש לשנות את סעיף 6(ב) כך שיתאים לפסיקת בג"ץ הקובעת שאין בסמכותה של המועצה הדתית או חברה קדישא לכפות את ההלכה על משפחות שאינן מעוניינות בכך.

לאור הנחיית הוועדה הבין-משרדית למניעת הדרת נשים, שינה המשרד לשירותי דת את סעיף 6(ב) בתנאי רישיון לחברה לענייני קבורה. סעיף 6(ב) המתוקן קובע, כי "בכל עניין הלכתי הנוגע לטיפול בנפטר, לטקס הקבורה, צורת הקבורה והקמת המצבה, תנהג החברה על פי פסקי ההלכה של הרבנות הראשית לישראל" (נספח 4).

בנוסף לכך, ניסח המשרד לשירותי דת חוזר מנכ"ל מתוקן בעניין טקס הלוייה. החוזר, אשר הוצג בפני הוועדה ביום 1 בפברואר 2012, מפרט את הנחיות המשרד נושא השתתפותן של נשים בטקס הלוייה:

א. הספד נשים - חברות הקדישא יאפשרו לנשים, המעוניינות בכך, להספיד את המת בבתי הלוייות, ובלבד שניתנה הסכמת המשפחה לכך, (וזאת בהתאם לפסקי הלכה הקובעים כי "אין מקור ברור לאסור נשים בהספד, לא מכוח עיקר הדין וגם לא מכוח מנהג שרווח בכלל ישראל ומדין "מנהג ישראל תורה").

ב. הליכה אחר הנפטר - ככל שרצון המשפחה הוא לאפשר הליכה של נשים אחר הנפטר, חברת קדישא תאפשר זאת בידן.

⁶ הרב יונה מצגר - פסק הלכה בעניין הספד ע"י נשים.

ג. הפרדה בין המינים - אמצעי הפרדה נועדו לסייע בידן של המשפחות המעוניינות בהפרדה מסוג זה ואין בהם משום כפייה על הפרדה בין המינים על אותן משפחות שלא מעוניינות בכך. משפחות המעוניינות לעמוד ללא הפרדה בטקס הלוויה יש לאפשר זאת בידן.

ד. התנהגות שלא ברוח חוזר מנכ"ל זה תובא בחשבון בחידוש רישיון הקבורה.

הניסוח המחודש של חוזר המנכ"ל מבהיר, אמנם, כי על חברות הקדישא להתחשב ברצונן של המשפחות ולא לכפות עליהן מנהגים מחמירים ומפלים, אולם בהתחשב במעמדו החוקי של האיסור לעל הפליית נשים בישראל לא ברור מדוע לא מתנה המשרד התנהגות לאור פסקי ההלכה והנחיות המשרד כתנאי לחידוש רישיון הקבורה, אלא מסתפק בהבטחה מעורפלת להביא את הדברים בחשבון.

כמו כן, על מנת לפקח על התנהלותן של חברות הקבורה ועל יחסן למשפחות בכלל ולנשים בפרט, על המשרד לשירותי דת להפעיל מערך של פיקוח ואכיפה אשר יעקוב אחר המתרחש בשטח וידווח לרשויות המתאימות. קיומו של מערך שכזה מוטל בספק לאור דבריו של היועץ המשפטי של המשרד ישראל פת, בסעיפים 10 ו-11 לחוות הדעת המשפטית שהזכרנו לעיל:

"באשר לדרישה כי בחוזר המנכ"ל יפורטו הסנקציות שיופעלו כלפי הגורמים שלא ימלאו אחר הנחיות המשרד, אבקש להביא לידיעתכם כי בידי המשרד לשירותי דת אין הכלים הדרושים לצורך אכיפת ההנחיות והנהלים שמוציא המשרד מעת לעת. היעדר סמכויות אכיפה מותיר את המשרד ללא יכולת אמיתית לתת מענה לשלל בעיות ובכלל זה גביית כספים שלא כדין, קבורה בבתי עלמין סגורים, חוסר שיתוף פעולה עם המשרד ועוד".

ד. קבורת נפלים

סוגיה נוספת הנוגעת בשאלת סמכותן של חברות הקדישא מול העדפותיהן של משפחות הנפטרים נוגעת למה שמכונה בשפה ההלכתית "קבורת נפלים". דו"ח הקבורה של מכון עתים לשנה הקודמת מעלה כי מרבית הפטירות (כ-75%) מתרחשות בבתי החולים ובמוסדות לאשפוז. נתוני הפטירה הנאספים במשרד הבריאות מלמדים כי מעל ל-1,100 עוברים ותינוקות נפטרים בכל שנה, מהם כ-600 יהודים הנקברים בקבורה יהודית. המורכבות והקושי הקיימים סביב קבורת נפלים, נובע מכך שעל פי ההלכה היהודית עובר או תינוק שנפטר בתוך 30 הימים הראשונים ללידתו אינו נחשב כמי שהגיע למעמד של 'בר קיימא' (בעל יכולת קיום) ולכן מנהגי הקבורה והאבלות לגביו במסורת היהודית שונים.

תמותת תינוקות בישראל בין השנים 2001-2011*

שיעור ל-1000 לידות חי (יהודים)	מתוכם יהודים	סה"כ לידות מת	מתוכם יהודים	סה"כ תמותת תינוקות	תקופה
4.1	337	595	374	700	2001
4.0	297	549	382	752	2002
3.6	308	532	360	717	2003
3.1	277	462	315	670	**2004
3.1	296	504	313	628	2005
3.0	357	556	313	596	2006
2.9	350	537	314	592	2007
3.0	344	526	333	602	2008
2.8	349	529	322	619	2009
2.7	—	—	323	616	2010
2.7	—	—	291	520	***2011

*עפ"י נתוני הלמ"ס

**נתוני 2004 של לידות מת אינם מלאים בגלל דיווח חסר ממחוז ירושלים.

*** הנתונים אינם כוללים את חודש דצמבר 2011.

רקע הלכתי

ההלכה היהודית מגדירה כ'נפל' תינוק שנפטר במהלך חודשי ההריון, במהלך הלידה או במהלך שלושים הימים שלאחר מכן. תינוק שעבר את גיל חודש יצא מגדר 'נפל' ונחשב לתינוק 'בר קיימא'. אם חלילה יחלה תינוק שכזה וימות, ייחשב כילד לכל דבר ומשפחתו תתחייב באותם מנהגי קבורה ואבלות הנהוגים בעקבות פטירת מבוגר. עבור תינוקות הנולדים חולים מאד, עם מומים שאינם ברי ריפוי, אשר הצפי לגביהם הוא שלא יישארו בחיים, מתארכת תקופת הביניים עוד. במקרים כאלה יכולה תקופת הזמן בה התינוקות נחשבים כ'נפל' להימשך יותר משלושים יום. כך אם לאף רגע אחד לא היו התינוקות מחוץ לכלל סכנה ולבסוף נפטרו מאותה מחלה עמה נולדו. במקרה כזה, גם אם התינוק נפטר לאחר חודשיים, שלושה או ארבעה, עדיין ייחשב כנפל.

אם התינוק נפטר לפני גיל שלושים יום, בטלים למעשה כל מנהגי האנינות (מנהגי האבל שבין המוות לקבורה), הקבורה והאבלות. הקבורה מתבצעת ללא טקס וללא נוכחות ההורים, והתינוק נקבר בחלקת קבר אישית באזור מיוחד המיועד לשם כך, ללא מצבה. גם מנהגי האבלות שונים - הורי

התינוק ואחיו לא מחויבים לקרוע קריעה בבגד, לומר קדיש לשבת שבעה ולנהוג מנהגי אבלות, אם כי ההלכה מאפשרת להם לעשות זאת אם רצונם בכך.

המציאות החברתית בתוכה נוצרה ההבחנה בין תינוק 'נפל' לבין תינוק 'בר קיימא' הינה המציאות של העולם העתיק. בעולם זה היתה תמותת התינוקות דבר נפוץ ביותר, ולאור מציאות עגומה זו ניסו חכמי ההלכה להקל על ההורים האבלים, לפטור אותם מדיני האבלות ולאפשר להן לחזור לחיים במהירות. היעדרם של מנהגי האבלות בעולם העתיק אינו בא לטעון כי ההורים אינם אבלים. להיפך, ההלכה הכירה בכך שטבע ההורים להתאבל ולבכות את תינוקם. ביצירת אבחנה זו ביקשו החוקים היהודיים לסייע להורים האבלים להתמודד עם אבלם ולעודד אותם להיקשר לתינוק באופן מלא כאדם שלם רק לאחר שהוכיח איזושהי יכולת של הישרדות בעולם. אמנם, משפחה המבקשת לנהוג מנהגי אבלות על הנפטר רשאית לעשות זאת כ'אבלות מרצון'. למרות שההלכה היהודית אינה מחייבת ישיבת שבעה ונהיגת מנהגי אבלות על תינוק שלא הגיע למעמד של 'בר קיימא', היא אינה מונעת זאת ממשפחות המבקשות להתאבל בדרך היהודית הרגילה גם על תינוקותיהם הקטנים שנפטרו.

סדרי הקבורה

ההתמודדות הראשונית של ההורים מתרחשת בחדר הלידה בפרט ובבית החולים בכלל. מאחר שהצוות הרפואי הוא הראשון המתמודד עם ההורים המתאבלים, ברוב בתי החולים בארה"ב ובאירופה (וכיום גם בארץ בחלק מבתי החולים) יש פרוטוקולים לטיפול בהורים שילדם נולד מת. פרוטוקולים אלו מעודדים את ההורים לראות ולהחזיק את ילדם המת. כמו כן, ברוב המקרים מחתימים בתי החולים את הורי התינוק על טופס המאשר להם לטפל בסידורי הקבורה בעצמם, ללא התערבות ההורים. אם המשפחה מסכימה לכך, ייצור בית החולים קשר עם החברה קדישא כלשהי העוסקת בקבורת נפלים (לרוב לא מדובר בחברה קדישא המקומית), והיא תערוך את הקבורה. בחלק מבתי החולים תינתן להורים אפשרות לערוך פרידה מן התינוק לפני הבאתו לקבורה, אך לא תינתן לה אפשרות לנכוח במקום. הקבורה עצמה מתבצעת על ידי קברני חברת הקדישא, כאשר אחד מהם נושא את התינוק בחיקו, בלא מיטת קבורה (אלונקה) ובלא תכריכים (הגופה תהיה עטופה בסדין לבן במקום בתכריכים). אם הנפטר הוא תינוק זכר שטרם הגיע לגיל 8 ימים ולא עבר ברית מילה, תבצע החברה קדישא מילה לגופת התינוק לפני קבורתו. אין מדובר בברית מילה טקסית הכוללת ברכות ופסוקים, אלא בעצם פעולת המילה הנעשית על ידי מוהל או על ידי איש חברת הקדישא. כמו כן, במידה ולא ניתן שם לתינוק הנפטר, חברת הקדישא תיתן לו שם לפני הקבורה. התינוק ייקבר באזור מיוחד המיועד לקבורה של עוברים ושל תינוקות שנפטרו בלידתם או בימים הראשונים לחייהם. לקברים אלה אין ציון מקום ברור ואין מניחים עליהם מצבה. בדרך כלל לא תינתן למשפחה אפשרות לנכוח במקום כמו כן, טקס הלוויה לא יכלול אמירת קדיש, עמידה בשורה וניחום אבלים.

ברוב המקרים לא מציעים בתי החולים אלטרנטיבות להסדר זה, ועל כן ההורים אבלים המעוניינים לדאוג להסדרי הקבורה בעצמם, להיות נוכחים בשעת הקבורה ולהניח מצבה על קברו של ילדם, צריכים לומר זאת במפורש ולחפש חברת קבורה אשר תסכים לכך – מה שמביא הורים רבים לזיכרון מראש על זכותן לקבורה על פי רצונם. הורים המבקשים לעמוד על זכותם לקבורה שכזו מוצאים עצמם במקרים רבים בדרך ללא מוצא, שכן רובן המוחלט של חברות הקבורה היהודיות לא מוכנות לחרוג מהדרך המסורתית לקבורת נפלים, ואף לא לעשות את ההבחנה בין ההלכה, אשר קובעת שהקבורה תיערך ללא טקס, ברכות ותפילות, לבין המנהג שלא ליידע את ההורים על מקום הקבורה ולא לאפשר להם גם בדיעבד לציין את קברו של ילדם שנפטר במצבה או בלוח זיכרון. הורים המתעקשים לקבור את ילדם בקבר אישי, ומובחן – ייאלצו לרכוש עבורו חלקת קבר ולשלם סכום שאינו נתון לפיקוח (שכן מדובר ברכישת חלקה לאחר פטירה שאין לה תעריף). משפחות אחרות יעדיפו לפנות לבתי עלמין לקבורה אזרחית, לעתים בתשלום גבוה אף יותר.

מציאות הלכתית זו, בה לא מאפשרים להורים לקחת חלק בקבורת תינוקם שנפטר ולנהוג עליו אבלות מהווה הקלה לחלק מן המשפחות ואילו על משפחות אחרות מקשה מאד. חלק מן המשפחות אכן מרגישות שירד מעל כתפיהן עול הקבורה והשבעה, ואילו לאחרות חסרה מסגרת האבל היהודית הקבועה בה ניתן להתמודד עם האובדן בחיק החברה והמשפחה. בימינו, כאשר תמותת תינוקות הינה אירוע נדיר, הוא גם נחוה באופן טראומטי וקשה יותר אצל ההורים ובני המשפחה המבקשים לעתים להתאבל בדרך המסורתית ולתת ביטוי לצערם. הפער בין תחושותיהם של ההורים החווים אבדן לבין מחסור במערכות ציבוריות-חברתיות המאפשרות התמודדות עם האבדן, קיים גם אצל יהודים חילונים שאינם חיים על פי ההלכה, מאחר ומנהגי אבלות, ברמה זו או אחרת, נהוגים גם אצלם. מאחר שהן הרפואה והן הפסיכולוגיה מתייחסות ללידת מת כאל תופעה מובחנת שבעקבותיה כן מופיעות תופעות האופייניות לאבל, העובדה כי אין מסגרת תיוכית להתמודדות עם מות ילד בלידתו עלולה ליצור קושי נוסף בהתמודדות עם האבדן (*מתוך עבודת התיזה של יעל בשור: אבל - תיאוריה והתמודדות).

ה. סיכום והמלצות

מן הדו"ח עולות כמה נקודות מרכזיות שיש לתת עליהן את הדעת:

קבורה רוויה: עם התרחבות השימוש בשיטות הקבורה הרוויה גדל הצורך בהגדלת המודעות הציבורית למצוקת הקרקעות ולחשיבותה של הקבורה הרוויה. קמפיין ההסברה שהשיק המשרד לשירותי דת מהווה צעד חשוב בנושא, אולם מן המציאות בשטח עולה כי קיים צורך דחוף בהכשרת עובדי חברות הקדישא השונות למתן שירות אדיב וסבלני יותר למשפחות הנפטרים, הכולל הסבר בדבר מצוקת הקרקעות וחשיבות השימוש בשיטות הקבורה הרוויה.

מקומן של נשים בבתי העלמין: פעילות הצוות הבין-משרדי למניעת הדרת נשים אמנם הביא לקביעה ברורה של המשרד לשירותי דת בדבר מעמדן של נשים בבתי העלמין, אולם ישנן עדיין כמה מסוכות המקשות של יישום ואכיפת ההנחיות:

א. ראשית, על הרבנות הראשית לישראל להוציא פסק הלכה חדש וברור בדבר מעמדן של נשים בבתי העלמין. כאמור, פסק ההלכה הקיים של הרבנות הראשית לישראל בדבר מעמדן של נשים בבתי-עלמין מעניק את סמכות ההכרעה הסופית לרב המקומי או לרבנים שחברות הקדישא מתייעצות עימם, אין משמעות הלכה למעשה סעיף 6(ב) המתוקן הקובע, כי בכל עניין הלכתי תנהג החברה על פי פסקי ההלכה של הרבנות הראשית לישראל".

ב. יש לנסח את חוזר המנכ"ל באופן פוזיטיבי המחייב את חברות הקדישא לפעול מלכתחילה באופן שוויוני כלפי נשים, ולוודא שהתנהלות על פי רצון המשפחות לא תהיה מותנית בפעילות אקטיבית מצדן.

ג. על פי חוזר המנכ"ל המתוקן, בכוננת המשרד לשירותי דת "להביא בחשבון" התנהגות שלא על פי ההנחיות בהחלטה על חידוש רישיון הקבורה. על מנת שהצהרה זו אכן תבוא לידי ביטוי מעשי, על המשרד לשירותי דת להבהיר את תנאי סף וגבולות שיקול דעת לבחינת התנהלותן של חברות הקבורה וההחלטה על הארכת רישיון הקבורה.

ד. ישנו צורך בייצוג הולם לנשים ולזרמים דתיים שונים בהנהלת חברות הקדישא בישראל, במועצת בתי העלמין ובמשרד לשירותי דת.

ה. על המשרד לשירותי דת לפעול להגברת הפיקוח והאכיפה ולהפעלת סנקציות על חברות הקבורה הפועלות בניגוד לכללים שנקבעו בחקיקה, בפסיקה ונהלים שהוסדרו על פיהם.

קבורת נפלים: המציאות בה לא מאפשרים להורים לקחת חלק בקבורת תינוקם שנפטר מביאה במקרים רבים לקושי נוסף ביכולתם של ההורים להתמודד עם האובדן ועם החזרה לשגרה. נראה שהפיתרון להתמודדות עם תופעה קשה זו נעוץ בקביעת נוהל משותף למשרד הבריאות ולמשרד לשירותי דת לפיו על בתי החולים לספק למשפחות מידע מקיף ומלא על זהותה של חברת הקדישא הקוברת, על טקס הקבורה הצפוי לתינוקם שנפטר, ועל האפשרויות העומדות בפניהן במידה והם מבקשים להיות מעורבים בו. כמו כן, על המשרד לשירותי דת לבחון את המציאות הנהוגה על ידי חברות הקדישא ולדרוש מהן לעשות את ההבחנה בין ההלכה שאינה ניתנת לשינוי ובין מנהגים אשר ניתן להתאימם לתפיסות התרבותיות והפסיכולוגיות שבכל דור, ולבחירותיה של כל משפחה, באותו אופן שנקבע בחוזר המנכ"ל המותקן לעניין מקומן של נשים בבתי העלמין.

ו. נספחים

נספח 1: חוק שירותי הדת היהודיים [נוסח משולב], תשל"א-1971, סעיפים 14-15.

נספח 2: תנאי רישיון לחברה לענייני קבורה, לפי תקנות שירותי הדת היהודיים (חברות לענייני קבורה), התשכ"ז-1966.

נספח 3: חוזר מנכ"ל בעניין הספדי נשים, דצמבר 2011.

נספח 4: תיקון: תנאי רישיון לחברה לענייני קבורה, לפי תקנות שירותי הדת היהודיים (חברות לענייני קבורה), התשכ"ז-1966.

חוק שירותי הדת היהודיים [נוסח משולב], תשל"א-1971

...

14א. (א) מטרת סעיף זה לקבוע תעריפים לרכישת חלקת קבר בחיים, בבית עלמין שבו רשות מקומית, מועצה דתית או חברה קדישא מטפלת בקבורת נפטרים במסגרת מתן שירותי דת יהודיים. (ב) תושב יהודי המבקש לרכוש חלקת קבר בחייו, בישוב שבו נמצא בית העלמין הקרוב למקום מגוריו (להלן – ישוב מגוריו), ישלם סכום שלא יעלה על התעריף המפורט בתוספת.

חלקת קבר בחיים
(תיקון מס' 10א)
תשס"א-2001
(תיקון מס' 15)
תשס"ח-2008

(ג) תושב יהודי המבקש לרכוש חלקת קבר בחייו –

(1) שלא בישוב מגוריו, ישלם סכום שלא יעלה על 120% מהתעריף המפורט בתוספת;

(2) תושב יהודי, שאינו תושב ירושלים והמבקש לרכוש בה חלקת קבר בחייו, ישלם סכום שלא יעלה על 130% מהתעריף המפורט בתוספת.

(ד) תושב יהודי המבקש לרכוש חלקת קבר בחייו, סמוך לבן זוגו הקבור בבית העלמין, בישוב מגוריו, ישלם סכום שלא יעלה על 80% מהתעריף המפורט בתוספת.

(ה) הרוכש חלקת קבר, המיועדת לקבורה רוויה בחייו, ישלם 75% מהסכום לפי סעיפים קטנים (א) עד (ד); בחוק זה, "קבורה רוויה" – שטח המיועד לקבורה בצפיפות העולה על 750 קברים לדונם.

(תיקון מס' 15)
תשס"ח-2008

(ו) הרוכש חלקת קבר בחייו המיועדת לקבורה זוגית, ישלם 80% מהסכום שיש לשלמו לפי סעיפים קטנים (ג) ו-(ד); בסעיף זה, "קבורה זוגית" – שטח המיועד לקבורה בצפיפות של 500 קברים לדונם, כאשר בכל חלקת קבר ניתן לקבור שני נפטרים.

(ז) הוראות סעיף זה לענין רכישת חלקת קבר בחיים יחולו לגבי בתי עלמין פעילים בלבד; השר, בהתאם להמלצות המוסד לביטוח לאומי ובאישור ועדת הפנים ואיכות הסביבה של הכנסת, יקבע רשימת בתי עלמין סגורים, כולם או חלקם, שלגביהם לא יחולו הוראות חוק זה, ויפרסמה ברשומות; לענין סעיף קטן זה, "בתי עלמין סגורים" – בתי עלמין שנקבעו לפי סעיף 266 לחוק הביטוח הלאומי [נוסח משולב], תשנ"ה-1995.

(תיקון מס' 13)
תשס"ח-2008

(ח) נפטר אדם והשאיר אחריו בני משפחה, לא תקבור החברה קדישא נפטרים אחרים בשתי חלקות צמודות במשך 90 ימים מיום קבורת הנפטר; בסעיף זה, "בן משפחה" – תושב יהודי שהוא בן זוג, הורה, בן, בת, אח או אחות.

(ט) (1) פנה בן משפחה של נפטר, בתוך 45 ימים מיום קבורת הנפטר, בבקשה לרכוש חלקה צמודה בעבור עצמו, תדון החברה קדישא בבקשתו בתוך 21 ימים מיום הפניה ותודיע למבקש על החלטתה בתוך 7 ימים מיום קבלת ההחלטה;

(2) לא הוגשה פניה כאמור בתוך 45 ימים, רשאית החברה קדישא לקבור בחלקה הצמודה כל נפטר;

(3) הוגשו בתוך 45 ימים מיום קבורת הנפטר בקשות בני משפחתו לרכישת חלקה צמודה, ולא היו די חלקות צמודות לכל הפונים, תהיה לבן זוגו של הנפטר זכות קדימה על כל בני המשפחה ולאחריו להורי הנפטר; השר יקבע, באישור ועדת הפנים ואיכות הסביבה של הכנסת, הוראות בענין זכות קדימה בין בנינים ובנות, אחים ואחיות של הנפטר.

(תיקון מס' 13)
תשס"ח-2008

(י) רכש אדם חלקת קבר בחייו וחזר בו, יחזירו לחברה קדישא או למועצה הדתית, לפי הענין, והחברה או המועצה כאמור תחזיר לו את כספו בצירוף הפרשי הצמדה מיום הרכישה ועד יום החזרת חלקת הקבר כאמור בהתאם למדד המחירים לצרכן שמפרסמת הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

(יא) השר יגיש דין וחשבון בכתב על הפיקוח והאכיפה של הוראות סעיף זה, תוך פירוט לגבי גופי הקבורה השונים; הדין וחשבון כאמור יוגש לוועדת הפנים ואיכות הסביבה של הכנסת,

(תיקון מס' 13)
תשס"ח-2008
(תיקון מס' 15)
תשס"ח-2008

אחת לשנה, ולא יאוחר מ-30 ביוני של השנה שלאחר השנה שלגביה הוגש הדין וחשבון.

(יב) בסעיף זה ובסעיפים 14א עד 14א5 –

"תושב יהודי" – תושב ישראל הזכאי לקבלת שירותי דת יהודיים, לרבות שירותי קבורה;

"בית עלמין" – בית עלמין יהודי.

14א1. (א) השר יקים ועדה שתדון במתן הנחות מהתעריפים המפורטים בתוספת, ובלבד ששיעור ההנחה המרבי לכל חלקת קבר בחיים לא יעלה על 30%; אמות המידה למתן ההנחות ייקבעו על ידי השר באישור ועדת הפנים ואיכות הסביבה של הכנסת, ויפורסמו ברשומות בתוך חצי שנה מיום פרסומו של חוק זה.

ועדת הנחות
(תיקון מס' 10א)
תשס"א-2001
(תיקון מס' 13)
תשס"ח-2008

(ב) מספר חברי הועדה, הרכבה וסדרי עבודתה ייקבעו על ידי השר.

(תיקון מס' 13)
תשס"ח-2008

14א2. השר לענייני דתות רשאי לקבוע, באישור ועדת הפנים ואיכות הסביבה של הכנסת, לגבי בית עלמין מסוים או באופן כללי, באופן זמני או באופן קבוע, סכום לרכישת חלקת קבר בחיים השונה מהתעריף המפורט בתוספת בשל שינויים בעלויות חלקת קבר, ורשאי הוא לקבוע כאמור לגבי תעריפים המפורטים בחלק ב' בתוספת גם בהתחשב בשינויים בעלויות חלקת קבר בקבורה רוויה לפי סוגיה; בקביעה כאמור רשאי השר להורות על העברת פרט הכלול בחלק א' בתוספת לחלק ב' שבה; הודעה על שינוי כאמור תפורסם ברשומות.

שינוי תעריפים
(תיקון מס' 10א)
תשס"א-2001
(תיקון מס' 13)
תשס"ח-2008
(תיקון מס' 15)
תשס"ח-2008

14א3. (א) אדם רשאי לרכוש חלקת קבר בעבור עצמו.

רכישה ומכירה של
חלקות קבר
(תיקון מס' 10א)
תשס"א-2001

(ב) לא ירכוש אדם חלקת קבר בעבור אחר בתקופת חייו של האחר, אלא אם כן הוא בן זוגו, או הורהו.

(ג) לא ירכוש אדם חלקת קבר לשם מכירתה.

(ד) לא ימכור אדם חלקת קבר לאדם אחר אלא באחד מאלה:

(1) חלקת הקבר מיועדת לרוכש;

(2) חלקת הקבר מיועדת לבן זוגו או להורהו של הרוכש.

14א4. (א) לא ימכור אדם חלקת קבר בבית עלמין בניגוד להוראות סעיף 14א(ב) עד (ז) לענין התעריף לאותו בית עלמין כמפורט בתוספת.

תעריפי מכירת חלקת
קבר
(תיקון מס' 10א)
תשס"א-2001
(תיקון מס' 15)
תשס"ח-2008
(תיקון מס' 15)
תשס"ח-2008

(ב) אדם המנהל בית עלמין או העוסק במכירת חלקות קבר בחיים יגלה לכל אדם המבקש לרכוש חלקת קבר בחיים, בכתב, טרם הרכישה, כל פרט מהותי בנוגע לרכישת חלקת קבר כאמור, לרבות הסכום שיש לשלם בעד חלקת הקבר, הנחות שלהן זכאי הרוכש ואפשרויות רכישת חלקות קבר בבית העלמין; מידע כאמור שאינו נוגע לרוכש מסוים, יוצג במקום בולט לעין במשרדיו של אותו אדם, בשפות עברית, אנגלית, רוסית ואמהרית.

(ג) הוראות חוק הגנת הצרכן, התשמ"א-1981, יחולו על מכירה לפי סעיף זה; הוראות סעיף זה באות להוסיף על הוראות החוק האמור.

(תיקון מס' 15)
תשס"ח-2008

14א5. (א) העובר על הוראות סעיפים 14א(ב), (ג) או (ד), או 14א4, דינו – הקנס הקבוע בסעיף 61(א)(3) לחוק העונשין.

עונשין
(תיקון מס' 10א)
תשס"א-2001

(ב) נושא משרה בתאגיד חייב לפקח ולעשות כל שניתן למניעת עבירות לפי סעיפים 14א(ב), (ג) או (ד) או 14א4 בידי התאגיד או בידי עובד מעובדיו; המפר הוראה זו, דינו – הקנס הקבוע בסעיף 61(א)(3) לחוק העונשין; לענין סעיף זה, "נושא משרה" – מנהל פעיל בתאגיד, שותף, למעט שותף מוגבל, או פקיד האחראי מטעם התאגיד על התחום שבו בוצעה העבירה.

(ג) נעברה עבירה לפי סעיפים 14א(ב), (ג) או (ד) או 14א4 בידי תאגיד או בידי עובד מעובדיו, חזקה היא כי נושא משרה בתאגיד הפר את חובתו לפי סעיף קטן (ב), אלא אם כן הוכיח כי עשה כל שניתן כדי למלא את חובתו.

14א6. הסכומים המפורטים בחלק א' בתוספת יעודכנו בתחילת כל שנה בהתאם למדד המחירים לצרכן שמפרסמת הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הסכומים המפורטים בחלק ב' בתוספת יעודכנו בתחילת כל שנה בהתאם למדד תשומות הבניה שמפרסמת הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה;

עדכון ושינוי התוספת
(תיקון מס' 10א)
תשס"א-2001
(תיקון מס' 15)
תשס"ח-2008

סכומים מעודכנים כאמור יפורסמו בתוך 30 ימים לאחר כל עדכון ברשומות ובעיתון; לענין סעיף זה, "פרסום בעיתון" – כהגדרתו בסעיף 1א לחוק התכנון והבניה, תשכ"ה-1965.

14א.7 (א) רשות מקומית, מועצה דתית או חברה קדישא המטפלת בקבורת נפטרים בבית עלמין וגובה תעריפים כמפורט בחלק ב' בתוספת (להלן – מורשית קבורה), תנהל קרן פיתוח שתקבוליה יהיו כספים שהתקבלו בעבור מכירת חלקות קבר בחיים בשיעור שיקבע השר, אשר לא יפחת מ-50% מתקבולים אלה, וכן כל כספי תמיכה, מענק או השתתפות אחרת מתקציב המדינה למטרות פיתוח קבורה רוויה, ככל שיינתנו (בסעיף זה – כספי הפיתוח), אשר ישמשו אך ורק לפיתוח מבנים ותשתיות המיועדים לקבורה רוויה.

קרן ייעודית
(תיקון מס' 15)
תשס"ח-2008

(ב) קרן הפיתוח כאמור בסעיף קטן (א) תנוהל בידי גזבר מורשית הקבורה וכספי הפיתוח יוחזקו בחשבון בנק אחד או יותר שיוחזקו בו אך ורק כספי הפיתוח; קרן הפיתוח תנוהל באופן שיאפשר מעקב אחר תקבולי הקרן מכל מקור וההוצאות שהוצאו ממנה.

(ג) כספי הפיתוח וזכותה של מורשית קבורה לקבלת כספים כאמור לא יהיו ניתנים לשעבוד, אלא אם כן השעבוד נעשה לטובת מי שמורשית הקבורה התקשרה עמו כדין בהסכם להקמה או לרכישה של מבנים או תשתיות המיועדים לקבורה רוויה או לביצוע עבודה מסוימת במסגרת תכנון, הקמה, רכישה או הרחבה של מבנים ותשתיות המיועדים לקבורה רוויה או בהלוואה למימון כל אחד מאלה; לענין זה, "שעבוד" – לרבות המחאה על דרך השעבוד.

(ד) כספי הפיתוח וזכותה של מורשית קבורה לקבלת כספים כאמור לא יהיו ניתנים לעיקול, אלא אם כן העיקול הוטל בידי מי שמורשית הקבורה התקשרה עמו כדין בהסכם להקמה או לרכישה של מבנים ותשתיות המיועדים לקבורה רוויה או לביצוע עבודה מסוימת במסגרת תכנון, הקמה, רכישה או הרחבה של מבנים ותשתיות המיועדים לקבורה רוויה או בהלוואה למימון כל אחד מאלה בשל אי-תשלום כספים בעבור הרכישה או ביצוע אותה עבודה או אי-החזרת ההלוואה כאמור.

14א.8 (א) מורשית קבורה תגיש לשר, מדי שנה, ולא יאוחר מ-31 במרס, דין וחשבון, אשר יכלול, בין השאר, פרטים אלה:

חובת דיווח
(תיקון מס' 15)
תשס"ח-2008

(1) פירוט של הכנסותיה והוצאותיה בכל הנוגע לבית העלמין שבו היא מטפלת בקבורת נפטרים בשנה שלגביה מוגש הדין וחשבון;

(2) פירוט חלקות קבר שנמכרו באותה שנה, לרבות חלקות קבר בחיים בקבורה רוויה ובקבורה שאינה קבורה רוויה;

(3) דיווח על התקדמות הבנייה של מתחמי הקבורה בשיטת הקבורה הרוויה.

(ב) השר יקבע כללים בדבר פרטי הדיווח לפי סעיף זה, אופן עריכתו ודרכי הכנתו.

(ג) דין וחשבון לפי סעיף זה יהיה פתוח לעיון הציבור, בלא תשלום, במשרד הראשי של המשרד לשירותי דת ויפורסם באתר האינטרנט של המשרד.

14א.9 מי שנותן שירותים כאמור בסעיף 14ב, יציג במשרדיו, במקום בולט לעין ובאופן ברור וקריא, מפה מפורטת של בית העלמין, בחתימת נציג המוסד לביטוח לאומי, שבה יצוינו הגושים והחלקות בבית העלמין, לרבות השטחים המוגדרים שבהם רשאי נותן השירותים לגבות אגרת שירותים ותשלום אחר, בקשר לקבורה ולהקמת המצבה, נוסף על דמי הקבורה לפי חוק הביטוח הלאומי [נוסח משולב], התשנ"ה-1995.

חובת הצגת מידע על ידי נותן שירותים
(תיקון מס' 15)
תשס"ח-2008

14ב. (א) השר, בהתייעצות עם שר העבודה והרווחה ובאישור ועדת הפנים ואיכות הסביבה של הכנסת, יקבע כללים למתן שירותים הקשורים להלוויה, לקבורה ולמשפחות אבלות וכן תעריפים לשירותים כאמור ולהקמת מצבות, והכל בכפוף לתנאים ולמבחנים שנקבעו לעניינים האמורים, על פי חוק הביטוח הלאומי [נוסח משולב], תשכ"ח-1968.

כללים למתן שירותים
(תיקון מס' 8)
תשנ"ה-1995
(תיקון מס' 13)
תשס"ח-2008

(ב) השר יפקח על אופן מתן השירותים ועל התעריפים כאמור בסעיף קטן (א).

15. (א) שר הדתות¹ ממונה על ביצוע חוק זה והוא רשאי להתקין תקנות בכל ענין הנוגע

(תיקון מס' 13)
תשס"ח-2008
ביצוע ותקנות
(תיקון מס' 2)
תשל"ח-1978
(תיקון מס' 13)
תשס"ח-2008

¹ סמכויותיו הועברו לראש הממשלה ב"פ תשס"ד מס' 5266 מיום 21.1.2004 עמ' 1642. הועברו לשר לשירותי דת "פ תשס"ח מס' 5774 מיום 7.2.2008 עמ' 1820.

לביצועו, ובין השאר תקנות בדבר –

- (1) מינוי חברים למועצה במקום חברים שמקומם נתפנה;
 - (2) בחירות של רבני עיר; לענין זה, "רב עיר" – רב של ישוב שהוא עיריה או מועצה מקומית (רב מקומי);
 - (3) רישוי חברות לעניני קבורה של יהודים, ובלבד שיובטח כי לא יינתן רשיון אלא לגוף שהוכיח שיש בידו לעשות את הסידורים המינהליים והכספיים הדרושים לשם מילוי תפקידיו; לענין זה יראו רשות מקומית ומועצה מקומית כגוף שהוכיח שיש בידו לעשות סידורים כאמור;
 - (4) הקמת מועצות בתי עלמין יהודיים על פי בקשתן של החברות העוסקות בקבורת יהודים במקום, של הרשות המקומית או של המועצה, והגדרת תפקידיהן של מועצות בתי-העלמין.
- (ב) חברה לעניני קבורה של יהודים ומועצת בתי עלמין יהודיים רשאיות, באישור שר הדתות ולפי תקנות שהתקין לענין זה, להטיל אגרות בעד שירותיהן.

(תיקון מס' 9)
תשנ"ח-1998
(תיקון מס' 13)
תשס"ח-2008

לפי תקנות שירותי הדת היהודיים (חברות לענייני קבורה), התשכ"ז-1966⁵

3. הגדרות:

ברישיון זה -

"החברה" - חברה לענייני קבורה.

"החוק" - חוק שירותי הדת היהודיים [נוסח משולב], תשל"א-1971.

"המוסד" - המוסד לביטוח לאומי.

"המשרד" - המשרד לשירותי דת.

"השר" - השר הממונה על ביצוע החוק.

4. כללי:

(א) רישיון זה ניתן לחברה שחתמה על הסכם עם המוסד לפי תקנה 2 לתקנות המוסד לביטוח לאומי (דמי קבורה), התשל"ו-1976⁶ כפי תחולתה, תוקפה ושינוייה מעת לעת.

(ב) חברה תהא רשאית לעשות כל פעולה הדרושה למען קבורת נפטר יהודי; ורשויות המדינה והרשויות המקומיות חייבות להושיט לה כל עזרה הדרושה לכך.

(ג) מובהר בזאת כי אין רישיון זה מהווה היתר, פטור, אישור, רישיון, הסכמה, זיכיון, או ויתור של המדינה לפי כל דין אחר, ואינו פוטר את החברה מן החובה לבקש ולקבל כל רישיון, היתר, אישור או הסכמה לפי כל דין אחר הנדרש לעניין פעילותו כבעל רישיון קבורה.

5. גביית תשלומים:

(א) החברה לא תדרוש ולא תגבה בקשר לקבורה כל תשלום שאינו בהתאם להסכם עם המוסד כאמור.

(ב) החברה לא תדרוש ולא תגבה כל תשלום וכל אגרה לרכישת קבר מחיים, אלא לפי החוק ולפי ההסכם עם המוסד.

(ג) החברה תקבע ברישומיה, באופן שוויוני ואחיד, תעריפים לכל סוגי הקבורה אותם היא מבצעת, לרבות, קבורה בחלקות חריגות, קבורה בבתי עלמין סגורים וקבורה רוויה על סוגיה השונים.

(ד) החברה תציג במשרדיה במקום הנראה לעין שבו מתקיימת קבלת קהל מחירון ובו תפרט את סוגי הקבורה השונים אותם היא מבצעת ואת המחיר הכרוך בכל קבורה, לרבות קניית חלקת קבר בחיים וקבורה בחלקות חריגות.

(ה) בכל מקרה שהחברה תבצע קבורה או שירותים אחרים הכרוכים בתשלום (כגון: קבורה בחלקה חריגה, קבורה בבית עלמין סגור, הובלת נפטר מחוץ לתחום שיפוט וכיוצא באלו) תחתים החברה את משפחת הנפטר על הצהרה בדבר ידיעתה על האפשרות לקבורה או לקבלת שירות ללא תשלום, ועל בחירתה בקבלת השירות הכרוך בתשלום.

6. דינים וחשבונות:

(א) החברה תגיש לשר דינים וחשבונות בצורה ובמועדים שהשר קבע לכך.

(ב) החברה תגיש לשר מאזן שנתי מבוקר על ידי רואה חשבון אחת לשנה לא יאוחר מיום 31 למרס של השנה שלאחרי שנת המאזן.

(ג) הדוחות האמורים יכללו את רשימות בעלי התפקידים בשכר ואת השכר שנקבע להם.

(ד) החברה תאפשר בכל עת לנציג המשרד לעיין בספריה ובמסמכיה, לרבות במערכת החשבונות שלה.

⁵ ק"ת התשכ"ז, עמ' 136.

⁶ ק"ת התשל"ו, עמ' 2674; תשס"א, עמ' 483.

7. סידורים כספיים ומנהליים:

- (א) החברה תעשה סידורים כספיים ומנהליים הנדרשים למילוי תפקידיה כפי שייקבעו על ידי השר.
- (ב) החברה תשלם שכר לעובדיה על פי לוח שכר לעובדים ולבעלי תפקידים שקבע השר בהנחיות בהתאם להיקף פעילותה, ובהתאם ליכולה הכלכלית של החברה לשאת בהוצאות השכר בטווח הארוך.
- (ג) "שכר" לעניין זה - כולל תנאים נלווים והטבות, להוציא החזר הוצאות ותשלומים אחרים שאינם בגדר שכר ומשולמים על פי דיווח.
- (ד) על אף האמור בסעיף קטן (ב) לעיל, השכר המרבי שיינתן לעובדים ולבעלי תפקידים בחברה ברמה הבכירה ביותר, לא יעלה על שלוש פעמים גובה השכר הממוצע במשק, בהתאם לנתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה המתפרסמים מעת לעת.
- (ה) כספים שקיבלה החברה בגין מכירת חלקות קבר מחיים בהתאם לסעיף 14 לחוק, כמו גם כספים המתקבלים בגין מכירת חלקות קבר לתושבי חו"ל, או כתוצאה ממכירת חלקות בבתי עלמין סגורים ובחלקות חריגות, וכן כספים שקבלה החברה מהמשרד כתקציבי פיתוח בתי עלמין, ישמשו, אך ורק, לצרכי פיתוח בתי עלמין, לרכישת קרקעות ולאחזקת בית העלמין לאורך ימים (להלן – "כספי פיתוח בתי עלמין"), ואין החברה רשאית לבצע בהם כל שימוש אחר, לרבות חלוקת כספי צדקה.
- (ו) החברה תנהל את כספי פיתוח בתי העלמין במשק כספי נפרד ובחשבון בנק נפרד, בו יופקדו ויוחזקו אך ורק הכספים שהתקבלו מהמקורות המצוינים בסעיף קטן (ד) לעיל.

8. כפיפות מנהלית והלכתית:

- (א) החברה תהא כפופה להנחיות ולנהלים כפי שיוצאו על ידי המשרד מעת לעת. כן תהא החברה נתונה לפיקוח המשרד בנושאים טכניים הקשורים לקבורה, כגון: עומק הקבר, מרחק בין קברים, כבישים, שבילים ומעברים, קבורה רוויה, גידור, ניקיון, אבטחה וכיוצא באלו.
- (ב) בכל עניין הלכתי הנוגע לטיפול בנפטר, לטקס הקבורה, צורת הקבורה והקמת המצבה, תנהג החברה על פי פסקי ההלכה של הרב המקומי, ובהיעדרו, על פי פסקי ההלכה של הרבנות הראשית לישראל.

9. העברת נפטרים:

- (א) החברה תעביר את הנפטר מביתו או מבית החולים לבית הקברות או לבית הלוויות גם אחרי שעות העבודה הרגילות, לרבות בשעות הלילה.
- (ב) החברה תהא אחראית לכך שגופת הנפטר תועבר באופן השומר על כבוד המת.

10. חלקה מיוחדת לנפטרים שלא הוכחה יהדותם:

- (א) בבית העלמין שבהנהלת החברה תיוחד חלקה לנפטרים שלא הוכחה יהדותם בהתאם להלכה ואשר על פי מנהגי החברה והחלטות הנהלתה אינם נקברים בחלקות הכלליות.
- (ב) שטח החלקה המיוחדת ייקבע בהתחשב בשטחי הקבורה העומדים לרשות החברה, ובהתחשב בצפי של צרכי הקבורה באזור בו פועלת החברה.
- (ג) לא ייערך בחלקה המיוחדת טקס קבורה או אזכרה, ולא יוצבו בה מצבות, העומדים בסתירה לאופי היהודי של בית הקברות.
- (ד) הקבורה בחלקה המיוחדת, צורתה החיצונית של החלקה ותחזוקתה, יהיו באופן המבטיח שמירה על כבוד האדם וכבוד המת.
- (ה) חברה שלה הסדר עם חברה סמוכה, ואשר לאותה חברה סמוכה חלקה מיוחדת לנפטרים שלא הוכחה יהדותם, תהיה פטורה מלייחד חלקה כאמור בבית הקברות שבהנהלתה.
- "חברה סמוכה" - חברה בעלת רישיון, הנמצאת במרחק שלא יעלה על 50 ק"מ ממקום פעילותה של החברה.

11. חלקת קבר בחיים:

החברה תפעל על-פי כללי הקצאת חלקת קבר מחיים כאמור בסעיף 14 לחוק.

12. חלוקת כספי צדקה:

- (א) החברה תהא רשאית לחלק סכומי כסף למטרות צדקה מכספי תרומות שנאספו על ידה בדרך של קופות צדקה או ממקורות עצמיים אחרים, כגון: השכרת נכסים שבבעלותה וכיוצא בזה.
- (ב) החברה לא תהא רשאית לחלק סכומי כסף למטרות צדקה מכספי פיתוח בתי עלמין כאמור בסעיף 5(ד) לעיל.
- (ג) החברה תהא רשאית לחלק סכומי כסף למטרות צדקה מכספי דמי הקבורה המגיעים מן המוסד בהתאם לחוק המוסד לביטוח לאומי ולתקנות המוסד לביטוח לאומי (דמי קבורה), התשל"ו-1976,⁷ בשיעור שלא יעלה על 5% מסכומים אלו. חלוקה זו תיעשה על פי נוהל שקבע המשרד, ובכפוף לאישור מקדים מטעם המשרד בדבר עמידה בתנאים המצטברים הבאים: החברה אינה נמצאת בגרעון שוטף ומצטבר ושהיא ממלאת את תפקידיה בהתאם להסכם שכרתה עם המוסד.
- (ד) מובהר בזאת כי כל חלוקה של כספים למטרות צדקה כאמור בסעיפים (א)-(ג) לעיל, תתבצע על פי קריטריונים שוויוניים וענייניים ובכפוף לכל דין.

13. ביטוחים:

- (א) החברה תבטח את עצמה בביטוח צד ג' וזאת כנגד כל אובדן ו/או נזק העלולים להיגרם במישרין ו/או בעקיפין לגופו ו/או לרכושו של כל אדם או גוף, שנמצא בשטח בתי העלמין שבהנהלתה או בהפעלתה.
- (ב) המשרד יהיה רשאי לפטור חברה מחובת ביטוח כאמור בהתחשב בגודלה, בהיקף פעילותה ובנתונים אחרים. הודעה בדבר הפטור מחובת ביטוח תינתן לחברה בכתב.

14. נגישות לאנשים עם מוגבלות:

החברה תבצע את הנדרש להתאמת ולהנגשת בית העלמין שבהנהלתה לאוכלוסיית אנשים עם מוגבלות, ותפעל על פי חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, התשנ"ח-1998 ולתקנות שיותקנו מכוחו מעת לעת, וכן על פי הנחיות המשרד בעניין, כפי שיינתנו מעת לעת.

15. הוראות כלליות:

- (א) תנאי הרישיון הקודמים מבוטלים.
- (ב) השר רשאי לבטל את הרישיון או להתלותו, אם הפרה החברה תנאי מתנאי הרישיון, או אם לדעתו יהיה זה לטובת הציבור לעשות כן.
- (ג) החברה תציג במשרדה עותק של תנאי הרישיון, במקום הנראה לעין שבו מתקיימת קבלת קהל. כמו-כן, החברה תציג במשרדה עותק מכללי הקצאת חלקת קבר מחיים כקבוע בחוק, וכן את התעריף הרלוונטי לעניין זה.
- (ד) החברה תמנה אדם לטיפול בפניות ותלונות הציבור. תפקידו של ממונה זה יהיה, בין היתר, ריכוז הפניות והתלונות, מתן מענה עליהן וייצוג החברה. הממונה ינהל תיק ובו ירוכזו הפניות ודרך הטיפול בהן.

⁷ ק"ת התשל"ו, עמ' 2674; תשס"א, עמ' 483.



המשרד לשירותי דת
המנהל הכללי

ד' אדר, תשע"ב
27 פברואר, 2012

חוזר מנכ"ל בעניין "הספד ע"י נשים"

בעקבות מקרים שאירעו לאחרונה, בהן נמנעו מנשים להספיד את המת בבתי הלוויות - הרינו להבהיר כי על חברות הקדישא לאפשר לנשים המעוניינות בכך להספיד את המת בבתי הלוויות, וזאת בהתאם לפסק ההלכה של הרב הראשי לישראל, הרב יונה מצגר, הקובע כי "אין מקור ברור לאסור נשים בהספד, לא מכוח עיקר הדין וגם לא מכוח מנהג שרווח בכלל ישראל ומדין "מנהג ישראל תורה". הנחייה זו משקפת אף את דרישת הדין הישראלי.

להפנות את פנייתך.

בכבוד רב,

אביגדור אוחנה
המנהל הכללי

תנאי רישיון לחברה לענייני קבורה

לפי תקנות שירותי הדת היהודיים (חברות לענייני קבורה), התשכ"ז-1966¹

1. הגדרות:

ברישיון זה:

- "החברה" – חברה לענייני קבורה.
- "החוק" – חוק שירותי הדת היהודיים [נוסח משולב], תשל"א-1971.
- "המוסד" – המוסד לביטוח לאומי.
- "המשרד" – המשרד לשירותי דת.
- "השר" – השר לשירותי דת.
- "חלקות חריגות" – השטחים המוגדרים בהסכם עם המוסד שבהם רשאית החברה לגבות אגרות שירותים ותשלום אחר, בקשר לקבורה ולהקמת המצבה, נוסף על דמי הקבורה לפי חוק הביטוח הלאומי [נוסח משולב], התשנ"ה-1995.

2. כללי:

- (א) רישיון זה ניתן לחברה שחתמה על הסכם עם המוסד לפי תקנה 2 לתקנות המוסד לביטוח לאומי (דמי קבורה), התשל"ו-1976² כפי תחולתה, תוקפה ושינוייה מעת לעת.
- (ב) חברה תהא רשאית לעשות כל פעולה הדרושה למען קבורת נפטר יהודי; ורשויות המדינה והרשויות המקומיות חייבות להושיט לה כל עזרה הדרושה לכך.
- (ג) חברה הפועלת בבית עלמין שביישוב חקלאי תהיה רשאית להביא לקבורה נפטרים תושבי המקום או בני משפחותיהם בלבד. לעניין זה – יישוב חקלאי – מושב, קיבוץ, אגודה שיתופית חקלאית וכל גוף אחר שנמצא בטיפולו של האגף החקלאי במינהל מקרקעי ישראל.
- (ד) מובהר בזאת כי אין רישיון זה מהווה היתר, פטור, אישור, רישיון, הסכמה, זיכיון, או ויתור של המדינה לפי כל דין אחר, ואינו פוטר את החברה מן החובה לבקש ולקבל כל רישיון, היתר, אישור או הסכמה לפי כל דין אחר הנדרש לעניין פעילותו כבעל רישיון קבורה.

3. גביית תשלומים:

- (א) החברה לא תדרוש ולא תגבה בקשר לקבורה כל תשלום שאינו בהתאם להסכם עם המוסד כאמור.
- (ב) החברה לא תדרוש ולא תגבה כל תשלום וכל אגרה לרכישת קבר מחיים, אלא לפי החוק ולפי ההסכם עם המוסד.
- (ג) החברה תקבע ברישומיה, באופן שוויוני ואחיד, תעריפים לכל סוגי הקבורה אותם היא מבצעת, לרבות, קבורה בחלקות חריגות, קבורה בבתי עלמין סגורים וקבורה רוויה על סוגיה השונים.
- (ד) בכל מקרה שהחברה תבצע קבורה או שירותים אחרים הכרוכים בתשלום (כגון: קבורה בחלקה חריגה, קבורה בבית עלמין סגור, הובלת נפטר מחוץ לתחום האחריות וכיוצא באלו) תחתים החברה את משפחת הנפטר על הצהרה בדבר ידיעתה על האפשרות לקבורה או לקבלת שירות ללא תשלום, ועל בחירתה בקבלת השירות הכרוך בתשלום.

4. דינים וחשבונות:

- (א) החברה תגיש לשר דינים וחשבונות בצורה ובמועדים שהשר קבע לכך.
- (ב) החברה תגיש לשר מאזן שנתי מבוקר על ידי רואה חשבון אחת לשנה לא יאוחר מיום 31 למרס של השנה שלאחרי שנת המאזן.
- (ג) הדוחות האמורים יכללו את רשימות בעלי התפקידים בשכר ואת השכר שנקבע להם.
- (ד) החבר

¹ ק"ת התשכ"ז, עמ' 136.

² ק"ת התשל"ו, עמ' 2674; תשס"א, עמ' 483.

(ה) תאפשר בכל עת לנציג המשרד לעיין בספריה ובמסמכיה, לרבות במערכת החשבונות שלה.

5. סידורים כספיים ומנהליים:

(א) החברה תעשה סידורים כספיים ומנהליים הנדרשים למילוי תפקידיה כפי שייקבעו על ידי השר.

(ב) החברה תשלם שכר לעובדיה על פי לוח שכר לעובדים ולבעלי תפקידים שקבע השר בהנחיות בהתאם להיקף פעילותה, ובהתאם ליכולה הכלכלית של החברה לשאת בהוצאות השכר בטווח הארוך.

"שכר" לעניין זה – כולל תנאים נלווים והטבות, להוציא החזר הוצאות ותשלומים אחרים שאינם בגדר שכר ומשולמים על פי דיווח.

(ג) על אף האמור בסעיף קטן (ב) לעיל, השכר המרבי שיינתן לעובדים ולבעלי תפקידים בחברה ברמה הבכירה ביותר, לא יעלה על שלוש פעמים גובה השכר הממוצע במשק, בהתאם לנתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה המתפרסמים מעת לעת.

(ד) כספים שקיבלה החברה בגין מכירת חלקות קבר מחיים בהתאם לסעיף 14א לחוק, כמו גם כספים המתקבלים בגין מכירת חלקות קבר לתושבי חו"ל, או כתוצאה ממכירת חלקות בבתי עלמין סגורים ובחלקות חריגות, וכן כספים שקבלה החברה מהמשרד כתקציבי פיתוח בתי עלמין, ישמשו, אך ורק, לצרכי פיתוח בתי עלמין, לרכישת קרקעות ולאחזקת בית העלמין לאורך ימים (להלן – "כספי פיתוח בתי עלמין"), ואין החברה רשאית לבצע בהם כל שימוש אחר, לרבות חלוקת כספי צדקה.

(ה) החברה תנהל את כספי פיתוח בתי העלמין במשק כספי נפרד ובחשבון בנק נפרד, בו יופקדו ויוחזקו אך ורק הכספים שהתקבלו מהמקורות המצוינים בסעיף קטן (ד) לעיל.

6. כפיפות מנהלית והלכתית:

(א) החברה תהא כפופה להנחיות ולנהלים כפי שיוצאו על ידי המשרד מעת לעת. כן תהא החברה נתונה לפיקוח המשרד בנושאים טכניים הקשורים לקבורה, כגון: עומק הקבר, מרחק בין קברים, כבישים, שבילים ומעברים, קבורה רוויה, גידור, ניקיון, אבטחה וכיוצא באלו.

(ב) בכל עניין הלכתי הנוגע לטיפול בנפטר, לטקס הקבורה, צורת הקבורה והקמת המצבה, תנהג החברה על פי פסקי ההלכה של הרבנות הראשית לישראל.

7. העברת נפטרים:

(א) החברה תעביר את הנפטר מביתו או מבית החולים לבית הקברות או לבית הלוויות גם אחרי שעות העבודה הרגילות, לרבות בשעות הלילה.

(ב) החברה תהא אחראית לכך שגופת הנפטר תועבר באופן השומר על כבוד המת.

8. חלקה מיוחדת לנפטרים שלא הוכחה יהדותם:

(א) בבית העלמין שבהנהלת החברה תיוחד חלקה לנפטרים שלא הוכחה יהדותם בהתאם להלכה ואשר על פי מנהגי החברה והחלטות הנהלתה אינם נקברים בחלקות הכלליות.

(ב) שטח החלקה המיוחדת ייקבע בהתחשב בשטחי הקבורה העומדים לרשות החברה, ובהתחשב בצפי של צרכי הקבורה באזור בו פועלת החברה.

(ג) לא ייערך בחלקה המיוחדת טקס קבורה או אזכרה, ולא יוצבו בה מצבות, העומדים בסתירה לאופי היהודי של בית הקברות.

(ד) הקבורה בחלקה המיוחדת, צורתה החיצונית של החלקה ותחזוקתה, יהיו באופן המבטיח שמירה על כבוד האדם וכבוד המת.

(ה) חברה שלה הסדר עם חברה סמוכה, ואשר לאותה חברה סמוכה חלקה מיוחדת לנפטרים שלא הוכחה יהדותם, תהיה פטורה מלייחד חלקה כאמור בבית הקברות שבהנהלתה.

"חברה סמוכה" - חברה בעלת רישיון, הנמצאת במרחק שלא יעלה על 50 ק"מ ממקום פעילותה של החברה.

9. חלקת קבר בחיים :

החברה תפעל על-פי כללי הקצאת חלקת קבר מחיים כאמור בסעיף 14א לחוק.

10. חלוקת כספי צדקה :

- (א) החברה תהא רשאית לחלק סכומי כסף למטרות צדקה מכספי תרומות שנאספו על ידה בדרך של קופות צדקה או ממקורות עצמיים אחרים, כגון: השכרת נכסים שבבעלותה וכיוצא בזה.
- (ב) החברה לא תהא רשאית לחלק סכומי כסף למטרות צדקה מכספי פיתוח בתי עלמין כאמור בסעיף 5(ד) לעיל.
- (ג) החברה תהא רשאית לחלק סכומי כסף למטרות צדקה מכספי דמי הקבורה המגיעים מן המוסד בהתאם לחוק המוסד לביטוח לאומי ולתקנות המוסד לביטוח לאומי (דמי קבורה), התשל"ו-1976³, בשיעור שלא יעלה על 5% מסכומים אלו. חלוקה זו תיעשה על פי נוהל שקבע המשרד, ובכפוף לאישור מקדים מטעם המשרד בדבר עמידה בתנאים המצטברים הבאים: החברה אינה נמצאת בגרעון שוטף ומצטבר ושהיא ממלאת את תפקידיה בהתאם להסכם שכרתה עם המוסד.
- (ד) מובהר בזאת כי כל חלוקה של כספים למטרות צדקה כאמור בסעיפים (א)-(ג) לעיל, תתבצע על פי קריטריונים שוויוניים וענייניים ובכפוף לכל דין.

11. ביטוחים :

- (א) החברה תבטח את עצמה בביטוח צד ג' וזאת כנגד כל אובדן ו/או נזק העלולים להיגרם במישרין ו/או בעקיפין לגופו ו/או לרכושו של כל אדם או גוף, שנמצא בשטח בתי העלמין שבהנהלתה או בהפעלתה.
- (ב) המשרד יהיה רשאי לפטור חברה מחובת ביטוח כאמור בהתחשב בגודלה, בהיקף פעילותה ובנתונים אחרים. הודעה בדבר הפטור מחובת ביטוח תינתן לחברה בכתב.

12. נגישות לאנשים עם מוגבלות :

החברה תבצע את הנדרש להתאמת ולהנגשת בית העלמין שבהנהלתה לאוכלוסיית אנשים עם מוגבלות, ותפעל על פי חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, התשנ"ח-1998 ולתקנות שיותקנו מכוחו מעת לעת, וכן על פי הנחיות המשרד בעניין, כפי שיינתנו מעת לעת.

13. הוראות כלליות :

- (א) תנאי הרישיון הקודמים מבוטלים.
- (ב) השר רשאי לבטל את הרישיון או להיתלותו, אם הפרה החברה תנאי מתנאי הרישיון, או אם לדעתו יהיה זה לטובת הציבור לעשות כן.
- (ג) חברה תציג במשרדה, במקום הנראה לעין שבו מתקיימת קבלת את המסמכים הבאים:
- (1) רישיון קבורה זה והעתק מתנאים אלו.
 - (2) מחירון המפרט את סוגי הקבורה השונים אותם היא מבצעת ואת המחיר הכרוך בכל קבורה, לרבות קניית חלקת קבר בחיים וקבורה בחלקות חריגות.
 - (3) מפה מפורטת של בית העלמין, בחתימת נציג המוסד לביטוח לאומי, שבה יצוינו הגושים והחלקות בבית העלמין, לרבות החלקות החריגות.
 - (ד) החברה תמנה אדם לטיפול בפניות ותלונות הציבור. תפקידו של ממונה זה יהיה, בין היתר, ריכוז הפניות והתלונות, מתן מענה עליהן וייצוג החברה. הממונה ינהל תיק ובו ירוכזו הפניות ודרך הטיפול בהן.

³ ק"ת התשל"ו, עמ' 2674; תשס"א, עמ' 483.